

Citaten uit

Nostalgie is ook niet meer wat het is geweest

Eelco Runia, NRC 8-9 april 2017

Juist progressieve partijen moeten nostalgische gevoelens serieus nemen, meent Eelco Runia. Het is een verlangen naar een tijd dat we nog grip op de toekomst hadden. “Take back control”, zoals de Brexiteers verkondigden.

Eelco Runia is verbonden aan de Afdeling Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Groningen.

Iedereen denkt dat nostalgie een verlangen is naar een tijd dat alles beter was. [...] Iedereen denkt, kortom, dat nostalgie een verlangen *naar het verleden* is.

Dat is niet zo. Nostalgie zien als verlangen naar het verleden leidt niet alleen tot hopeloze verwarring, maar gaat bovendien voorbij aan de essentie van het gevoel.

[...]

Nostalgie wordt pas een bruikbaar begrip als we het loskoppelen van de specifieke kenmerken van de tijd waarnaar we zeggen terug te verlangen. Nostalgie krijgt pas betekenis *als we het opvatten als een verlangen naar een tijd dat we nog een toekomst hadden*.

[...]

Nostalgie is dus niet verlangen naar een tijd dat ‘geluk nog heel gewoon was’, maar verlangen naar een tijd dat geluk nog om de hoek lag. Of om de hoek leek te liggen. Dat is trouwens ook een veel betere definitie van geluk.

[...]

In de eerste plaats blijkt ‘hoop’ een essentieel bestanddeel van geluk te zijn.

[...]

Een tweede bestanddeel van geluk is wat psychologen ‘controle’ noemen – het gevoel je leven tot op zekere hoogte zelf in de hand te hebben.

[...]

[Dit] betekent het begrip nostalgie koppelen aan *verwachtingen*.

[...]

Nostalgie is, zo gezien, onlosmakelijk verbonden met de norm dat je als samenleving en als individu ‘uit de verf moet zien te komen’.

[...]

Nostalgie is een onbedoeld bij-effect van het ‘historistische’ gebod dat je als samenleving en als individu een mooi, samenhangend en bevredigend verhaal moet leven. Al was het maar om in staat te zijn dit mooie, samenhangende en

bevredigende verhaal over jezelf te kunnen vertellen. Wat, op zijn beurt, laat zien dat nostalgie samenhangt met *identiteit* – want wat is identiteit anders dan de beschikking hebben over een leuk verhaal over jezelf waarin je kunt geloven?

Het is interessant deze opvatting over nostalgie te verbinden met Samuel Huntingtons these over politieke instabiliteit.

[...]

De groeiende kloof tussen verwachting en wat ik maar even ‘inlossing’ noem is volgens hem de eigenlijke oorzaak van de Franse Revolutie.

Gedachte-experiment

Je zou, aanknopend bij Huntington, een gedachte-experiment kunnen doen waarin je de *twee variabelen* – aan de ene kant *de verwachtingslijn* en aan de andere kant de *inlossingsrealiteit* – met elkaar combineert. **Dat levert een verwachtings-inlossingsmatrix op met vier situaties.**

[Ingevoegd door Tegenwicht:]

Horizontaal: → Verwachtingen

Verticaal: ↑ Inlossingsmogelijkheid

C	A
D	B

In de eerste plaats **[A]** de situatie waarin stijgende verwachtingen gepaard gaan met toenemende mogelijkheden deze verwachtingen te realiseren. Dit is een situatie van politieke stabiliteit. [...]

In de tweede plaats **[B]** de klassieke Huntington-situatie: een oplopende verwachtingslijn en een achterblijvende inlossingsrealiteit, de revolutionaire situaties. De combinatie van gewekte verwachtingen en achterblijvende realisaties is ook van toepassing op de vijver waarin terroristische bewegingen rekruteren. De 9/11-terroristen voldeden aan dat profiel.

Dan, in de derde plaats **[C]**, de situatie waarin de verwachtingen structureel lager zijn dan wat waargemaakt blijkt te kunnen worden. [...]

Maar voor mijn betoog het meest interessant is de combinatie van achterblijvende verwachtingen en een neerwaartse inlossingsrealiteit **[D]**. Dit zou de situatie kunnen zijn die predisponeert tot wat we ‘populisme’ noemen.

Dat de verwachtingslijn niet meer is wat hij geweest is, staat wel vast. Je hoort het van alle kanten en in alle toonaarden: het ontbreekt aan perspectief. Dat gebrek aan

perspectief is de keerzijde van nostalgie: gebrek aan perspectief leidt onvermijdelijk naar een verlangen naar een tijd dat er nog wel perspectief was.

[...]

Ook de inlossingsrealiteit gaat eerder omlaag dan omhoog. [...]

[Belangrijk] is dat mensen het gevoel hebben links en rechts voorbij gestoken te worden door, bijvoorbeeld, allerlei vormen van positieve discriminatie. Zo heb ik eerder populisme gedefinieerd: populisme doet zich voor als degenen die de maatschappelijke spelregels in acht nemen het gevoel krijgen het nakijken te hebben.

[... ... Samengevat: Hierbij is vooral de middenklasse van belang. ...]

[Essentieel hierin is] de bereidheid in jezelf te investeren, uit je leven te halen wat er in zit en jezelf als een onderneminkje te zien dat maximaal moet renderen.

Typisch middenklasse is het geloof *'the architect of your own destiny'* te zijn.

[...]

De middenklasse is, kortom, fundamenteel meritocratisch – en die meritocratische levensinstelling berust op enerzijds *great expectations* en anderzijds het geloof dat je het waarmaken van deze verwachtingen voor een belangrijk deel zelf in de hand hebt. Wat tussen haakjes betekent dat nostalgie een middenklassefenomeen is. Is de middenklasse op retour?

Welke consequenties heeft het voor het democratische gehalte van de staat als de middenklasse op zijn retour is? Is de middenklasse op zijn retour? Fukuyama zegt: ja. En ik ben het met hem eens. Voor de hand liggende redenen zijn de verminderende sociale mobiliteit en het feit dat sociale daling tegenwoordig minstens zo gewoon is als sociale stijging.

[...]

Minstens zo belangrijk is de combinatie van achterblijvende verwachtingen en neergaande inlossingsrealiteit. Ik breng in herinnering *hoe ik populisme heb gedefinieerd*: als een reactie op het gevoel dat je jezelf netjes aan de maatschappelijke spelregels houdt maar aan alle kanten voorbij gestoken wordt door mensen die dat niet doen. En het is precies de middenklasse die die (meritocratische) spelregels belichaamt.

Wat zijn de consequenties van deze neergang? Wie probeert die vraag te beantwoorden stuit op een van de vreemdste, en slechtst begrepen, paradoxen van het politieke bedrijf. De paradox is dat mensen die zich bedreigd voelen sterk geneigd zijn behoudzuchtig te stemmen. Mensen die zich om wat voor reden dan ook in hun bestaanszekerheid aangetast voelen, hebben relatief weinig boodschap aan 'progressieve' politici – politici die de bedoeling hebben het voor hen op te nemen – en kiezen opvallend vaak voor politici waarvan ze zouden moeten weten dat deze hen van een koude kermis thuis zullen laten komen.

[...]

Als je je bedreigd voelt, ben je meer gericht op houden wat je hebt dan op proberen te krijgen wat je nog niet hebt, ook al is dat laatste per saldo veel voordeliger. [...]

En dus kiezen veel mensen die in penibele situaties verkeren niet op progressieve partijen die hen een betere toekomst beloven maar op conservatieve partijen die met het verleden schermen.

[... ...]

De nationalistische verrechtsing die we om ons heen zien, en waarvan ook het succes van Ruttes 'goede populisme' een symptoom is, is ernstig maar niet alarmerend. [...]

Daarom beschouw ik het feit dat de VVD qua programma zelf een populistische partij geworden is – een 'goede' populistische partij – als een groter probleem dan het relatieve succes van de PVV. [...]

De toestand is anderzijds niet alarmerend. Democratieën creëren voortdurend crises. [Het is] een illusie dat er ooit een permanent stabiele toestand intreedt.

[...]

Fundamentele verandering is niet iets wat van binnenuit opwelt, maar een creatieve noodsprong om te ontkomen aan crisis.

[...]

Het is mijn hypothese: met ons verlangen naar verandering destabiliseren we periodiek het systeem, en deze destabilisatie levert de stress die nodig is om het systeem kwalitatief te vernieuwen.

In die zin is de populistisch golf waar we nu inzitten niet alleen een mooie gelegenheid om ons te ontworstelen aan institutionele vadsigheid en intellectuele zelfgenoegzaamheid maar zal hij ons ook dwingen te muteren in een samenleving waarin onze *expectations* weer groot zijn, en waarin nostalgie weer is wat het geweest is.